

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты ІХ Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
ІХ Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың ІХ Халықаралық ғылыми конференциясы = ІХ Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2014

ордендермен, «Будапешті алғаны үшін», «Венаны алғаны үшін», «1941-1945 жылдардағы Ұлы Отан соғысында Германияны жеңгені үшін» медальдармен марапатталған. Елге келген соң Мәдениет бөлімінің бастығы, аудандық жинақтау кассасының меңгерушісі, 1960 жылы «Коммунизм жолы» совхозында бөлімше басқарушысы, шаруашылық жөнінде директордың орынбасары тағы да басқа жұмыстар атқарып, зейнеткерлікке шыққан. 1991 жылы қайтыс болып, артында 3 ұл, 4 қызы және немерелері мен шөберелері қалды.[2, 236-237] Ол кісі туралы ауданымыздың ақсақал журналисті Бөгетбай Әлмағанбет кезінде облыстық газетте очерк жазып, атамның ерліктерін аудандағы қазақ қауымына паш еткен. Осылай жиырмасыншы ғасыр батырларын газет-журналдарда, кітаптарда жариялау біз үшін «тарихи мұра» екендігі анық.

Қорыта айтқанда, осы аталарымыздың соғысқа қатысқандағы мақсаты – ұрпақтарының, яғни, біздердің жақсы өмір сүруімізді, бейбітшілікте өмір сүруімізді қалады. Уақыт өткен сайын аталарымыз сыйлаған Жеңістің маңызы артып келеді. Олардың көрсеткен ерліктері – бүгінгі ұрпаққа өнеге! Отан сүйгіштік қасиет - әркезде де қастерлеуге тұратын қасиеттердің бірі. Осы ұғым - біздің үлкен құндылығымыз болуы керек деп ойлаймын. Тек майданда ғана емес, тылда жұмыс істегендердің де еңбегін жоғары ілтипатқа лайық. Себебі олар соғыс кезінде майдан шебіндегі солдаттармен бірдей қиыншылық көрді, бірдей азап шекті. Ашаршылық пен ауыртпалықты бастан кешкен олар да Жеңісті жақындатуға көп үлес қосты. Таңның атысынан күннің батысына дейін тізе бүкпей жұмыс істеген сол бір қайратты да қайсар жандарға да бүгінгі ұрпақтың ризашылығы шексіз! Үлкен қауіп пен қатер, қайғы мен қасірет төнген солбір ауыр уақытта біздің халқымыз сыннан сүрінбей өтті. Оттан да ыстық Отан үшін от кешкен майдангерлер өшпес ерлік көрсетті. Бұл тарихқа алтын әріптермен жазылды. Олардың қаһармандық өнегесі бүгінгі жас ұрпақтың жадында мәңгі сақталуы тиіс. Ұлтымыздың рухани ұлы көсемі, жерлесіміз Ахмет Байтұрсыновтың «Ерім дейтін ел болмаса, елім дейтін ер қайдан болады» деген мақал бар. Жастар өз Отанының нағыз патриоты бола алу үшін үлкендер де өз соңынан ерген ұрпақты дұрыс тәрбиелеуі керек. «Отаным маған не бересің? – деп емес, Отаным, мен саған не бере аламын?!» деп өсу керек. Сонда елімізде әрқашан да бейбітшілік болады. Себебі, ертеңгі елдің тізгінін ұстар азаматтар білімді болса, олар барлық қиыншылықтарды ақылмен шеше алатын болады. Соғыс кезінде қаншама жастар қыршынынан қиылды. Олар Отан үшін жанын пида етті. Ал олардың әрқайсысының анасы, баласы, үлкен-үлкен армандары бар еді. Бірақ олар елге қауіп төнген кезде барлығын да құрбан етті. Жап-жас болса да Отаның қорғап жатып жан тапсырды. Бұл – шыңында да ерлік болатын! Майдан шебінде жанын пида еткен жауынгерлер мәңгі есімізде қалады. Отан үшін отқа түсіп, Жеңіс сыйлаған ардагерлерге тағзым етеміз. Сұрапыл да жойқын соғыста қыршынынан қиылған жауынгерлер есімі ел есінде мәңгі сақталады.

Қолданылған әдебиеттер.

1. «Ерлердің есімдері ел есінде, соғыс пен бейбіт еңбектің батырлары», // № 17(7557) 9 мамыр 2013 ж, Қостанай облысы, Аманкелді ауданы
2. «Они вернулись с Победой», 13-ші том, 1941-45 жж. Ұлы Отан соғысы Жеңісінің 65 жылдығына арналады, Қостанай облысы, Аманкелді ауданы.

АБЫЛАЙ ХАННЫҢ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНА ҚАТЫСТЫ САЯСАТЫ.

Балчих А.Ө.

Aika_07_1994@mail.ru.Л.Н.Гумилев ат.ЕҰУ студенті,Астана қ.

Ғылыми жетекшісі:Рахимжанов Қ.Қ.

Қазақ хандығының XVIII-ғасырда саяси дағдарыс пен сыртқы агрессия кезінде сақталып,территориясынан айырылмауына әсер еткен тұлға-Абылай хан. Хан Абылайдың

ержүректігінің, батырлығының, кемеңгерлігінің арқасында Қазақ хандығы өз тәуелсіздігін сақтап қалды. Сондықтан да болар есімі халық жадында осы күнге дейін сақталып, ерлігі өлең-жырларға арқау болуда. Ш. Уәлиханов Абылай дәуірін қазақтың ерлігі мен серілігінің ғасыры деп бағалаған. [1, 117 б.]. Ал тарихшы Х. М. Әбжанов Абылайдың Қазақ хандығының тәуелсіздігі мен қуатын сақтау жолындағы қызметінде сыртқы саясат стратегиялық басымдылыққа ие болды деп көрсетеді. [2, 5-6 б.]. А. Левшин былай деп жазады: «Жауын сұсымен де, күшімен де сескендіре отыра, ол өз қалауымен біресе Ресейдің, біресе Қытайдың бодандығын қабылдауға мәжбүр болғанымен шын мәнінде ешкімге де бой ұсынбаған тәуелсіз басшы болды». Үш жүздің басын біріктіруші Абылай ханның сол кездегі Ресеймен жүргізген дипломатиялық қарым-қатынасы қандай болды? Ресей және Цинь империялары сияқты державалар арасында дипломатиялық стратегиясын екі жақты қолданған оның осы саясаты хандыққа нәтиже берді.

Абылай хан өзінің сыртқы саяси аренадағы қызметін Орта жүз атынан Ресеймен дипломатиялық қатынастар орнатудан бастап, саяси билігін нығайтуға кірісті. [3, 124 б.]. Халыққа Аңырақайда ерлігімен көрінген ол ішкі беделді иеленсе де, Қазақ хандығын біріктіру жүзеге аспады. Соған байланысты ол, 1734 жылы Әбілмәмбет ханмен бірге Ресей протекторатын мойындап, келесі мақсаттарды көздеді. Ең алдымен, хандықтағы төрелер және билер институтына ықпалды одақтасы бар екенін көрсету арқылы оларды өз жағына шығару болса, екінші мақсат Кіші жүздегі Әбілқайыр ханның Ресей арқылы жеке дара күшеюіне бөгет жасау. Ал үшінші мақсаты, жоңғарларға қарсы коалиция құру болып табылады. 1740 жылы 19 тамыз – 1 қыркүйек аралығында Орынборда қазақ-орыс келіссөзі өтті. Оған Әбілқайыр ұлдары Нұралы, Ерәлі сұлтандар, Жәнібек батыр, 24 тамызда Әбілмәмбет хан және Абылай сұлтан қатысты. Оларға Нияз батыр да қосылды. Келіссөз барысында Ұлы жүздің жоңғарлар қарамағында екендігі белгілі болған. Қазақ игілері саудасаттық, тұтқындар алмасу, өзара сенім мәселелерін көтерсе, Ресейліктер қазақ даласында пана тапқан башқұрт көтерілісінің басшысы Қарасақалды қайтаруды қозғады. Орыс мұрағаттарында Абылай сұлтан алғаш рет Ресейге «Әбілмәмбетпен бірге, бас киімін қолына алып» адалдық анттын берді деп жарыса жазды. Абылай өз ойын бүкпестен: «Біздің ата-бабаларымыз хан болып еді, бәрі де әріптестеріне адал болған, сондықтан бізде сөзде тұратын адалмыз. Сіз де адал болады деп сенеміз» деген пікірін білдірген. Әбілмәмбет хан генерал-лейтенант В. Урусовқа Абылай қарамағында «Үш рулы ел бар. Біріншісі 6 мың, екіншісі 10 мың, үшіншісі 4 мың шаңырақ» барлығын атап көрсеткен. «Қаралып отырған кезеңде Ресей қолдаушы, одақтас ретінде есептелген. Осы бағыт саяси жағдайды қатаң есепке алған, шексіз билікке ұмтылған, тәкәппар Абылай үшін өте тиімді болды. Бұл Абылайдың Орынбор әкімшілігімен алғашқы және соңғы кездесуі болатын. Осыдан кейін ол Орынборға да, тіпті басқа орыс бекіністеріне де келмеді» - деп бағаланады. [4, 31 б.]

Қалдан Серен 1741 жылы қазақ даласына Септен, Сары Мәнжі батырлар және өзінің үлкен ұлы Лама Доржы бастаған үш жасақ жібереді. Қалдан Серен үш жасаққа қосымша қалмақтың кәрі көкжалдарының бірі, Бошохту хан заманынан белгілі Жалбы батырды жібереді. Жалбы батыр Абылайды Ұлытауда ұстады. Абылайды тұтқыннан босатуға Ресейдің орталық үкіметі емес, Орынбор араласқаны белгілі. И. Неплюев капитан К. Миллер деген қазақ тілін жақсы білетін офицерді Қалдан Серенге елшілікке аттандырады. Оның жанына Шақшақ Жәнібек батыр жолбасшы қылып өзінің інісі Байқұлақ батырды қосады. К. Миллерді Қалдан Серен қабылдамайды, Байқұлақты қалмақтар орыстарды ертіп келгені үшін азаптап өлтіреді. Абылайды босатуға тікелей ат салысқан Қаз дауысты Қазыбек, Малайсары батыр, Әбілмәмбет хан мен Нияз батыр. Әбілмәмбет баласы Әбілпейізді Нияз батыр алып барып Қалдан Серенге ақ үйлі аманатқа тапсырды. Абылайды босатқан қазақтың да елшілігі емес, Қалдан Сереннің өзі. Қазақ шежіресінде сақталған деректер Қалдан Сереннің Абылаймен тіл табысқанын, екеуінің де терең ойлы көсем екенін, екеуі де өз елдерін осы қысталаң заманнан қалай аман алып шығамын деп қабырғасы қайысқан азамат екенін дәлелдейді. Осы түсіністіктің нәтижесінде екі елдің арасында одақтастық, достық туралы келісім жасалды. Абылай ханның тұтқыннан шығуы туралы әртүрлі жорамал айтылады. Біріншісі,

Ресейдің елшісі майор Миллердің Қалдан Серенге апарып берген генерал-губернатор Неплюевтің хатынан кейін босатты десе, екіншілері қазақтың би-батырлары талап етіп босатып алды дейді. Бірақ негізінде жоңғарлардың Түркістанға дейінгі аралықты басып алуы Әбілмәмбеттің Ресейге арыздануына және жоңғарлардың билігін мойындауына алып келді. Сол себепті Ресей империясы Орта жүзді одақтасы ретінде жоғалта бастағандықтан патша үкіметі тұтқындағы Абылайды босатуға қатысты елшілік жібереді. Себебі Ұлыжүз бен Орта жүз Жоңғар билігін мойындаған соң, Ресейге қарсы соғыс ашуға дайындалды. Осындай шиеленіске байланысты жоңғарлардың әскери күшін қайта қазақ даласына қайтару үшін Абылай сұлтанды босату көзделді. Нәтижесінде майор Миллер басқарған елшілік Абылайды тұтқыннан босатады. [5, 247 б.]

1758 жылы орыс патшасының жарлығы бойынша « Құдайдың құзіретімен, бүкіл Ресейдің және жекедара билеушісі ІІ Елизавета осы қылышпен өзінің боданы, қазақ сұлтаны Абылай адал қызметі үшін марапаттады, Санкт-Петербург, 1758 ж.» деген жазуы бар, құны 120 мың тұратын қылышты сыйлық ретінде жібереді. Сонымен қатар 1759 жылдан бастап Абылай сұлтанға 300 рубль жалақы тағайындайды. Ресей өкіметі қазақ хандары мен сұлтандарына, ықпалды ел ағаларына жалақы немесе бірмезгілдік ақша сыйлау арқылы олардың арасына іріткі салып бір-біріне қарсы қоюды, бірінің үстінен бірі жасырын хат хабар жазып тұруды әдетке айналдырды. Мұндай жолмен жалақы тағайындауды патша әкімшілігі «қазақтардың жерік асын беру» деп мысқылдады. Ресей үкіметінің 1759 жылы Абылай сұлтанға аттандырған Ураков пен Гуляевқа төмендегідей тапсырма берілген: « Орта жүзде Абылайдың жанында болғанда, оның сеніміне кіріп, жанына жақындай берген жөн, ыңғайы келсе мақтап-мадақтап қойыңыз. Әлбетте, мұндай сөздерді тосын бастап қалмай, оңашада, өзіңіздің жақындық ниетіңізді білдірген болып, өзіңіздің ғана ретінде білдіріп отырғаныңыз жөн. Абылай сұлтанның ордасында болған кезде мүмкін болған барлық әдіс-тәсілді пайдаланып, бізге керек мағлұматтар жинаңыздар. Әсіресе қытайларға байланысты жағдайларды біліп, бізге сенімді адамдар арқылы тез хабарлаңыздар.»-деп тапсырма береді. Абылайдың ел ішінде ықпалы бар екенін көріп, белгіленген жалақыны ала беруін, сол үшін де, біздің дәмімізді бір татып қалған соң Ресейден бас тарта қоймас деп ойлайды. Абылай хан өз тарапынан Ресейдің осындай сан-қилы құйтырқы әрекеттерін түсініп, оларды жіті назарда ұстап, құрған тұзағына түспеуге тырысты. Ол Ресей империясының сыртқы қатынастарынан да хабардар болып отырды. 1761 жылы Абылай сұлтанға барып қайтқан Ф. Гордеев Абылайдың Ресейдің көрші мемлекеттермен қарым-қатынас жағдайларын сұрағанын, әсіресе Пруссиямен арадағы жанжалдың немен аяқталғанына қызыққанын, Қытаймен арадағы ахуалдың қандай жағдайда екендігіне баса назар аударып, тәптіштеп сұрағандығы туралы жазады.

Абылай хандық билікке ие болған соң, 1773 жылы Кіші жүз қазақтарының антиколонизациялық көтеріліске бастады. Абылай хан Е. Пугачев көтерілісіне көмектесуге әсер етті. Нәтижесінде Пугачев манифестін ашық түрде Орта жүз биі Дәуітбай қолдаса, Абылай хан әскери көмек жіберумен айналысты. 1774 жылы Горькая шебіне 3 мыңдық әскермен шабуылдады. Абылай хан осы әскери қимылдарына қарсы Ресейдің ешбір шара қолданбауы, ең әуелі 1757-1758 жылдары Абылай сұлтанды Цинь империясының қазақ ханы ретінде мойындап, антиресейлік одақ құруы. Келесі себебі, Абылай хан билігінің Қазақ хандығының 2/3 бөлігіне таралуына байланысты болып табылады. Абылай ханның әскери күші үлкен болғандықтан, Ресей үшін әскери қақтығысқа бару қауіпті болды. Абылай ханды өзіне толық тәуелді ету әрекетінен еш нәтиже шықпаған соң, Ресей патшасы 1779 жылы оған ай сайын төлейтін жалақысын беруді тоқтатады. Талай жылдан бері Орта жүз ханы етіп тағайындауға ант беруден жалтарып өзінің еркін жағдайын сақтап, айтқандарына көнбейді. XVIII ғасырдың алғашқы ширегінде біржола тозғындауға бет алған, одан соңғы жиырма жылда жер бетінде қалу-қалмауы безбенге салынған қазақ елі ғасырдың орта шенінде Абылай ханның жебеуімен қайта өрледі, екі жүз жылдық соғысты түбегейлі тәмамдады, бұдан соң халық басына төнген, бұрынғыдан әлдеқайда қатерлі сындардың бәрін абыроймен, аман өткерді. Тарихи деректер, аңыз-жырлар да Абылайдың үш жүздің әміршісі

ретінде ардақталғанын көрсетеді. Қытай императоры, Жоңғария хандығы, Орта Азия мемлекеттері Абылайды бүкіл қазақ ханы деп ресми түрде танығанымен, оның беделінің өсіп бара жатқанынан сескенген Ресей патшасы Екатерина II Абылайға Орта жүз ханы ретінде ғана сый-сияпат көрсетті. Бұл бір жағынан «бөліп ал да, билей бер» саясатының көрінісі еді. И.Неплюевтің: «Қырғыз халқында бас ханның болуы пайдалы болмайтыны былай тұрсын, зиянды да болуы мүмкін» деген пікірі мұны айғақтай түседі. Ол ол ма, Ресей патшалығы қазақ хандығына көптеген тыңшылар жалдап, жансыздар жіберіп отырғаны құжаттарда тіркелген, бұл мәліметтер зерттеуді қажет етеді. Ш.Уәлиханов Абылайдай шексіз билікке ие болған бір де бір қазақ ханының болмағанын, оның мемлекет билігін орталықтандырып, нығайту бағытындағы әрекеттерін ханның билігін алқалы кеңес арқылы шектеп отыратын рубасылар мен сұлтандардың өркөкірек үстемдігін тыңғандығын жазды. Бұнымен қатар Шоқан Уәлиханов: «Қазақтардың аңыз-әңгімелерінде Абылай айрықша қасиеті бар киелі, керемет құдірет иесі болып саналады. Оның жорықтары және батырларының көзсіз ерлігі мен қаһармандығы жыр-дастандардың арқауына айналған» деп атап көрсетті.

Қорыта айтқанда, Абылай хан дүниеден өткен соң, Қытай патшасы көңіл айтып, жаназасына арнайы империясы тарапынан оның жаназасына ресми өкілдер жіберілген жоқ және көңіл айту рәсімі де жасалмады. Мұны орыс отаршылдарының Абылай ханды айла-қулықтарымен өз ырықтарына көндіре алмай ыза болғандығынан туған әрекет деп көруге болады. Абылай ханның Ресей империясын мойындау арқылы Цинь мемлекетін және керісінше Қытай арқылы Ресейдің агрессиясын тежеу саясаты, хандық территориясының тұрақтануына және билікті күшейтуге ықпал етті. Билігінің үлкен аумақты қамтуы арқылы Абылай хан колонизациялық аппаратты тоқтату және империямен байланысты үзбеді көздеді. Ресей протекторатын мойындаудың салдары - Абылай ханның өлімінен кейін байқалып, нәтижесінде, оның мұрагері - Уәли хан тұсында хандыққа отарлау әкімшілігі тікелей әсер етіп, жоғары ханды өзіне тәуелді етті. А. Левшин былай дейді: «Өзінің күшіне сүйеніп, қажетіне қарай өзін біресе Ресейдің, біресе Қытайдың боданы екенін мойындай отырып, бірақ шын мәнінде-мүлде тәуелсіз билеуші болды» [6, 265 б]. Хан Абылайдың Ресей патшасымен өзін тең дәрежеде ұстап, орыстың шенді – шекпенділерін өзімен санасуға мәжбүр етіп, дербес саясат жүргізгені, тарихтағы сөзсіз ақиқат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ш.Уәлиханов : « Абылай хан.»-Алматы ,1985.
2. Х.Әбжанов : « Отан тарихы. »-Алматы,2013.
3. Б.Нәсенов : «Абылай хан.»-Алматы,2005.
4. Р.Б.Сулейменов, В.А.Моисеев: «Из истории Казахстана XVIII века.» - Алматы,1988.
5. Б.Нәсенов: «Абылай хан.»-Алматы-Новосибирск,2005.
6. А.И.Левшин: «Қырғыз-қазақтардың немесе қырғыз-қайсақтардың ордасы мен даласының сипаттамасы.» - Алматы, 1996.

МҰСТАФА ШОҚАЙДЫҢ «1917 ЖЫЛ ЕСТЕЛІКТЕРІ» ЕҢБЕГІ

Ғұбайдуллин Ақан Берікұлы

Akan_uralsk@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Тарих факультетінің 4-курс студент, Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: т.ғ.д., профессор Мұсағалиева А.С.

Ұзақ уақыт бойы жеке шаңырақ көтеріп, өз алдымызға еркіндік, азаттық алуды армандаған халқымыз, өз арман, тілегіне де жетті. Қазақстан өз алдына тәуелсіз мемлекет болып, ұмытыла бастаған салт-санамызға, мәдениетіміз бен тарихымызға жаңа леппен келіп, ден қоя бастады. Тәуелсіздігімізге жиырма жылдан астам уақыт өткенін ескеріп, қазақ тарихы үшін ерен еңбегімен аты қалған «елім деп еңіреген алпамсадай арыстандарымыздың»